

MIESTO TERITORINIŲ BENDRUOMENIŲ ĮTAKA REKREACINIŲ TERITORIJŲ FORMAVIMUI

Inga Urbonaitė

*Vilniaus Gedimino technikos universitetas
El. paštas inga.urbonaite@yahoo.com*

Santrauka. Miesto želdynai yra labai svarbi urbanistinės struktūros dalis, skirta gyventojų poilsiui ir rekreacijai, jiems bendrauti, miesto ekologinėms sąlygoms gerinti bei estetiniam patrauklumui didinti. Nagrinėjant rekreacinę miesto sistemą, svarbu suvokti ne tik, kaip ta sistema veikia aplinką, bet ir kokia ji turi būti, kad užtikrintų vartotojų poreikius. Nagrinėjant rekreacines erdves teritorinių bendruomenių aspektu, išryškėja lokalių rekreacinių erdvių sistemos problemos: nesutvarkytos, neįrengtos, apleistos rekreacinės paskirties teritorijos, kurių valdymas ir plėtojimas veikia nesprenžiamas miesto bendruosiuose planuose. Gyvenamojoje ar darbo aplinkoje esančios rekreacinės erdvės labai stipriai veikia kasdienę žmonių savijautą, o aplinkos kokybės gerėjimas priklauso nuo hierarchinės želdynų sistemos plėtojimo. Šiam tikslui pasiekti būtina aiški rekreacinių teritorijų klasifikacija. Norint išplėtoti efektyviai veikiančią miesto rekreacijos sistemą, reikia ištirti pagrindinius jos struktūrinius komponentus: išsiaiškinti jos vartotojų (rekreantų) poreikius; atlikti esamų rekreacinių išteklių stebėjimo, būklės ir kokybės nustatymo bei planavimo tyrimus; ištirti, kaip šie komponentai sąveikauja tarpusavyje ir kaip rekreacinė aplinka veikia visą miesto struktūrą.

Reikšminiai žodžiai: rekreacija, rekreaciniai želdynai, miesto želdynų sistema, miesto rekreacinė sistema, miesto teritorinės bendruomenės, visuomenės poreikiai, laisvalaikis.

Įvadas

Nagrinėjant rekreacinę miesto sistemą, svarbu suvokti ne tik, kaip ta sistema veikia aplinką, bet ir kokia ji turi būti, kad užtikrintų vartotojų poreikius. Daugelis lietuvių (Jakovlevas-Mateckis 2005, 2006; Stauskas 2006; Burinskienė, Rudzkienė 2006; Bučas 2007; Samalavičius 2009; Gražulevičiūtė-Vileniškė 2010; kt.) ir užsienio (pvz., Coley ir kt. 1997; Conway 2000; Wood, Landry 2008) mokslininkų pabrėžia rekreacinių teritorijų socialinę svarbą ir įtaką. Tarptautinės konferencijos „Parkas mieste – socialinis ir ekonominis veiksnys“ rezoliucijoje konstatuota, kad miestų plėtra neįmanoma be inžinerinės ir rekreacinės infrastruktūros, želdynų plėtotės, iškelta nemaža skaudžių spęstinių problemų (Tarpautautinės... 2006).

Rodos, vis intensyvėjantis gyvenimo ritmas jau tapo norma, ir visą žmogų supančią aplinką stengiamasi pritaikyti dinamiškiems šiuolaikinio žmogaus poreikiams. Laiko ir vietos požiūriu kasdienė rekreacija tampa vis svarbesnė visaverčiam miestiečių gyvenimui¹. Trumpalaikio

poilsio organizavimo mieste klausimus Lietuvoje nagrinėjo V. Stauskas, L. Dringelis, K. Jakovlevas-Mateckis, P. Kavaliauskas, A. Šipaila, J. Bučas, P. Grecevičius, J. Vanagas ir kt. Ryškus Lietuvos kraštovaizdžio architektų dėmesys ir bendradarbiavimas sprendžiant želdynų sistemos prieinamumą kasdieniams žmonių poreikiams tenkinti.

Galima diskutuoti, ar taikymasis prie užsiėmusių žmonių poreikių yra pataikavimas ir ydinga tendencija (ypač dirbtinės rekreacinės aplinkos kūrimo atvejais), bet siekiant formuoti sveiką ir stabilią visuomenę, rekreacinės aplinkos lankstumas, dinamiškumas ir rekreacinių funkcijų patrauklumo užtikrinimas yra labai svarbūs. Šiame straipsnyje siūloma paanalizuoti, kokią įtaką rekreacinių teritorijų formavimui daro vietinės teritorinės bendruomenės.

namojoje erdvėje, miesto reikšmės poilsio zonoje arba iki 25–40 km spindulio izochronės ribų, priemiestinėje zonoje (Vanagas 2008). Nors, didėjant žmonių mobilumui ir technologinėms galimybėms, didėja ir atstumas, kurį poilsiautojai pasiryžę įveikti, tam tikros socialinės grupės vis dažniau renkasi trumpalaikes išvykas į daug tolimesnes vietas. Tam didžiausią įtaką turi finansinis žmonių pajėgumas, vietinės rekreacinės pasiūlos (ne)buvimas ir jos (ne)patrauklumas bei susisiekimo infrastruktūros išvystymas (pvz., kelių kokybė, pigių skrydžių bendrovių atsiradimas ir jų oro uostų tinklas).

¹ Pagal laiko trukmę rekreacija būna trumpalaikė (kasdieninė ir savaitgalinė) ir ilgalaikė (švenčių, atostogų). Trumpalaikę rekreaciją lemia kasdienė žmonių veikla, jų gyvenimo ritmas, įpročiai ir prioritetai. Kasdienė ir savaitgalinė rekreacija iš esmės yra panašios, gal kiek skiriasi rekreacinės formos ir rekreacinei veiklai naudojami rekreaciniai objektai. Erdviniu požiūriu trumpalaikę rekreacija pasireiškia gyve-

Miesto teritorinės bendruomenės ir gyvenamosios aplinkos struktūros formavimas

„Stabili visuomenė yra būtina darnios plėtros sąlyga, o stabili ir intelektualiai visuomenė gali susiformuoti tik aukštos kokybės gyvenamojoje aplinkoje“ (Nacionalinė... 2002). Tai reiškia, jog žmogui gyvenamojoje aplinkoje turi būti prieinamos visos būtinos socialinės paslaugos (fiziškai ir finansiškai), kultūra, užtikrinta galimybė laisvai judėti, tinkamai save realizuoti, rūpintis sveikata, ilsėtis ir pan. Plečiantis miestams, miesto bendruomenė perauga į visuomenę (kuri yra per didelė, kad būtų išgirsti kiekvieno individualūs poreikiai), ši savaime skyla į atskiras daugialypes bendruomenes, pagrįstas įvairiais bendruomeniškumo motyvais (religiniais, politiniais, socialiniais ir t. t.). Visgi miestų formavimo aspektu iš galimų bendruomenių modelių teritorinės bendruomenės yra reikšmingiausios, nes, remiantis tvarių miestų raidos principais, jos įgyja vis didesnę svarbą nulemdamos vietas, kuriose gyvena, raidą bei formavimą. Teritorinės bendruomenės socialinę struktūrą sudaro skirtingi gyvenamosios aplinkos tipai, kuriems priskiriami skirtingo pobūdžio želdynai bei taikoma atitinkama rekreacinė programa. Pavyzdžiui, prof. K. Jakovlevas-Mateckis siūlo gyvenamosios aplinkos tipus skirstyti pradant individo ir šeimos aplinka, baigiant vidutinio dydžio socialinėmis grupėmis (gyvenamaisiais kompleksais), kurios savo ruožtu sudaro gyvenamąjį rajoną (Jakovlevas-Mateckis 2006).

Teritorinių bendruomenių ribos yra nuolat kintančios, persiklojančios ir skirtingai suvokiamos iš atskirų socialinių grupių požiūrio taško. Visgi sunkiai suvokiamos ribos byloja apie fragmentišką urbanistinę struktūrą ar per didelį gyvenamojo rajono mastelį.

XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje miesto sociologai plėtojo įvairius bendruomenių kūrimo modelius, siekdami išsiaiškinti, kokią įtaką visuomenei daro urbanizacija, žmonių elgesio skirtumai tarp miestiško ir kaimiško gyvenimo būdo (F. Tönnies'as „Bendruomenės ir visuomenės teorija“) ir pan. (Tönnies 2001).

Amerikiečių sociologas L. Wirth'as 1938 m., laikydamasis panašios pozicijos kaip ir Tönnies'as, teigė, kad pakankamai didelės ir nuolatinės gyvenvietės lemia specifinius elgesio šablonus, kuriuos jis vadino urbanizmu. Jam pasireikšti padeda populiacijos dydis, tankumas ir įvairovė – šie veiksniai neleidžia žmonėms daug sužinoti vieniems apie kitus, taigi skatinamas susvetimėjimas (Wirth 1938).

1950 m. miesto ekologai Robertas E. Park'as ir Ernestas W. Burgess'as pasiūlė sisteminio urbanizmo modelį, kuriame akcentavo daugiau geografinį mobilumą nei bendruomenės dydį kaip lemiamą prisirišimo prie bendruo-

menės veiksnį: kuo mobilumas intensyvesnis, tuo silpnesnis prisirišimo prie bendruomenės jausmas (Park 1952).

XX a. pradžioje „Čikagos mokykloje“ ekologinių bendruomenių – kaip optimalaus teritorinės bendruomenės socialinės struktūros tipo – idėja inspiravo daugelį to meto architektų ir miesto planuotojų (Clarence Stein, Waler Gropius, F. Lloyd Wright ir kt.).

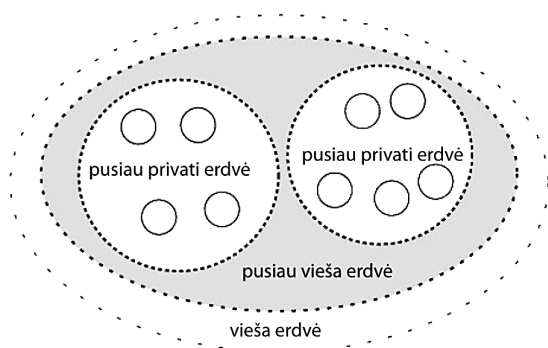
1960-ųjų gale ekologinės idėjos pradėtos taikyti architektūroje bei planuojant miestus. Ekologinių kaimynysčių šalininkai akcentavo rekreacinių želdynų svarbą, būtinybę turėti miesto sodus, ir išreiškė radikalai neigiamą nuomonę prieš industrinio miesto „dominuok ir naikink“ plėtros principą (McHarg 1995).

Oponuojančių sociologų grupė (pvz., R. R. Issacs, L. Wirth ir kt.) tvirtino, jog nereikia bandyti apibrėžti kaimynystės, veikia reiktų atsakyti šio planavimo vieneto, nes tai – tik nostalgijos vedinas siekis grįžti į kaimietišką, provincialų gyvenimo būdą. Jie siekė įrodyti, jog žmogaus elgsena orientuota ne į lokalią teritoriją, bet į miestą, naciją, pasaulį, o kaimynystės idėją laikė pasenusia.

Lietuvoje 1960–1990 m. laikotarpiu buvo nueita diferencijuotos gyvenamosios aplinkos struktūros keliu: *namų grupė – mikrorajonas – gyvenamasis rajonas – gyvenamoji zona* (Jakovlevas-Mateckis 2006). Suformuoti mikrorajonai vienijo 8–12 tūkst. gyventojų grupes, o juos aptarnauti turėjo lokalūs paslaugų centrai, tačiau laiko perspektyvoje išryškėjo įvairių socialinių problemų (socialinė atskirtis, monofunkciškumas, paslaugų trūkumas, vietos tapatumo praradimas ir pan), nes mikrorajonai apėmė per dideles teritorijas, funkcinis zonavimas nepateisino tikrųjų gyventojų poreikių.

Daugelio gyvenamosios aplinkos tyrinėtojų nuomone (Altman'o, Stokols'o, Sundstrom'o, Gehl'o, Hoogland'o, Juškevičiaus, Burinskienės ir kt.), patogi žmogaus savijauta tam tikroje aplinkoje labai priklauso nuo privatumo reguliavimo modelių, sklاندus perėjimo iš privačios erdvės į pusiau privačią ir viešąją (1 pav.). Būtent privačioje ir pusiau privačioje erdvėje išlieka galimybė individualiems bendruomenės narių poreikiam geriau pasireikšti, jaustis komforto – „namų“ – zonoje, o tai veikia ir šiose erdvėse vykdomos rekreacinės veiklos efektyvumą.

Žinoma, tai daugiau jausminis, emocinis ir subjektyvus konstruojamos aplinkos skaidymas (kiekvienas suvokiame save aplinkoje skirtingai), kuriam trūksta išsamaus mokslinio pagrindimo (kokybinius rodiklius visada sunku objektyviai pamatuoti), bet tai nereiškia, jog neturėtume ieškoti būdų, leidžiančių kurti kokybiškesnę urbanistinę aplinkos įvairovę, pagrįstą vartotojo poreikiais.

1 pav. Erdvių struktūra pagal nuosavybės privatumo reguliavimą
Fig. 1. Structure of spaces according to privacy control

Visuomenės aktyvumo svarba formuojant rekreacinę aplinką

Šiame darbe teritorinės bendruomenės vertinamos iš bendrų interesų ir su ta pačia teritorija save tapatinančių gyventojų pozicijos. Tiriant Vilniaus miesto atvejį, pastebimas tokių bendruomenių veiklos intensyvėjimas. 2009 m. buvo įkurta Vilniaus bendruomenių asociacija, kuri šiaandien vienija daugiau nei 10 Vilniaus miesto teritorinių bendruomenių. Šios iniciatyvos organizatoriai siekia daryti įtaką formuojant teritorinių bendruomenių aplinką ir taip įsitraukti į miesto planavimo procesą. Miesto bendruomenių vaidmenį tausojant istorinės aplinkos savitumą nagrinėjo D. Vrubliauskas (Vrubliauskas 2005). Visuomenės aktyvumo svarbą formuojant miestų architektūrinę aplinką bei jos įtakos urbanistiniams raidos procesams Lietuvoje mastą tyrinėjo J. Jakaitis (Jakaitis 2005).

Tokių viešojo intereso gynimo pavyzdį iliustruoja Vilniaus Pilaitės daugiabučių rajono bendruomenė, kurioje gyvena daugiau kaip 30 000 gyventojų. Ji įsikūrė 2002 m. vasarą, kai šios vietovės gyventojams iškilo grėsmė prarasti rekreacinės paskirties teritoriją – vienintelę artimiausią žaliosią zoną prie savo būsto. Ši bendruomenė, kuri susikūrė pačių gyventojų iniciatyva, gynė viešuosius interesus bei rekreacinius poreikius teismuose ir diskusijose, pateikė teritorijos plėtros pasiūlymo gaires rengiamam Bendrajam Vilniaus miesto planui iki 2015 m. (Šarlauskienė 2009).

Jamonto parko Baltupių seniūnijos teritorijoje sutvarkymo atvejį atspindi kiek kitokią situaciją: Baltupių bendruomenės atstovai pasipriešino savivaldybės numatytiems parko teritorijos sutvarkymo sprendiniams ir užprotstavė tolesnius veiksmus. Šis pavyzdys gerai iliustruoja nesikalbėjimą tarp skirtingų interesų grupių, nors jų abiejų keliami tikslai panašūs – sutvarkyti rekreacinę teritoriją. Emocijų ir galimų interesų painiavoje aiškumo suteiktų objektyvus rekreacinio poreikio tyrimas bei potencialių parko naudotojų apklausa.

Bendruomeninės iniciatyvos pasireiškia ir kituose šalies miestuose. Stebint Gargždų parko sutvarkymo projekto procesą, į kurį įsitraukė VGTU Urbanistikos katedros Urbanistinės analizės mokslo laboratorijos darbuotojai, matyti, jog į profesionalų iniciatyvą vietos bendruomenė reaguoja vangiai, tačiau toks kelias, nors sudėtingesnis, yra neabejotinai geras pavyzdys ir galimas ateities modelis, kai rekreacinių teritorijų planuotojai įsiklauso ir atsižvelgia į būsimus vartotojus.

Tinkamų bendradarbiavimo modelių ir socialinių priemonių sukūrimas yra labai svarbi sąlyga derinant skirtingų socialinių grupių interesus, antraip įsiveliama į „pageidavimų koncerto“ procesą, kuriame galiausiai patenkintų nėra.

Miesto teritorinių bendruomenių rekreacinio poreikio nustatymas

Straipsnio autorės nuomone, norint išplėtoti efektyviai veikiančią miesto rekreacijos sistemą, reikia ištirti pagrindinius jos struktūrinius komponentus:

1. Būtina išsiaiškinti jos vartotojų (rekreantų) poreikius.
2. Atlikti esamų rekreacinių išteklių stebėjimo, būklės ir kokybės nustatymo bei planavimo tyrimus.
3. Ištirti, kaip šie komponentai sąveikauja tarpusavyje ir kaip rekreacinė aplinka veikia visą miesto struktūrą.

Vykdamas rekreacinių poreikių tyrimus, būtina individualiau tirti bendrųjų ir įvairių socialių grupių reikmes. Lietuvos architektūros ir statybos institute (LSAMTI) Kaune V. Stauskas bei A. Šipaila vykdė taikomuosius sociologinius tyrimus – analizavo poilsiautojų rekreaciją bei jų poreikius, siekdami optimizuoti vasarviečių, poilsio zonų projektavimą Lietuvos pajūryje. Vėliau šie tyrimai taikyti visos šalies rekreacinio potencialo tyrimams. Per 1961–1988 m. LSAMTI atlikta 10 serijų tokių tyrimų, daugiausia integruotų į rekreacinės architektūros mokslinius darbus ir teritorinio planavimo projektus (P. Kavaliauskas, L. Dringelis, G. Čelkienė ir kt.) (Dringelis 1980). Dabar tokių tyrimų šalyje atliekama mažai, ypač – tiriant trumpalaikės rekreacijos sąlygas miestuose. Vienas tokių pavyzdžių – tiriamoji apklausa Druskininkuose, orientuota į kurortinio miesto bendrojo plano reikmes (Druskininkų... 1997). Į klausimyną buvo įtraukti punktai, būdingi gyvensenai ir poreikiams naujomis rinkos sąlygomis, o gauti atsakymų rezultatai buvo panaudoti rengiant miesto bendrąjį planą.

Pirminių apklausų duomenimis (straipsnio autorė pradėjo rekreacinio poreikio tyrimus Vilniaus teritorinėse bendruomenėse), opiausiomis problemomis Vilniaus teritorinių bendruomenių (toliau TB – aut. past.) atstovai įvardina rekreacinių želdynų trūkumą, prastą esamų rekreacinių išteklių kokybę, sporto, laisvalaikio ir kultūros objektų

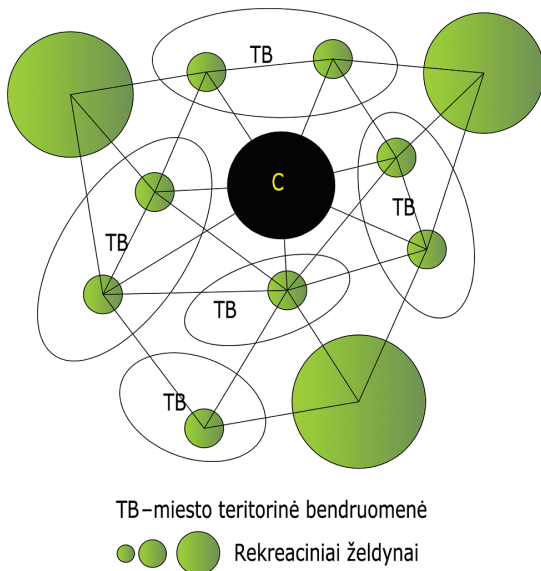
stoką, susisiekimo problemas ir pan. Kiekvienos TB atstovai įvardija specifinius poreikius, kurie vietinių gyventojų gyvenimo kokybei yra labai svarbūs, tačiau Bendrajame miesto plane dažnai neatsispindi.

Tiriant vietinių bendruomenių rekreacinių išteklių poreikius, reikia įvertinti vartotojų norus, fizines ir finansines galimybes bei informacinį prieinamumą. Pavyzdžiui, informacija apie rekreacinių želdynų lankytojus yra svarbi efektyvios rekreacijos (toliau įvardinti jos veiksniai) vykdymui užtikrinti:

- tinkamos kokybės rekreacijos patirtis;
- teritorijos subalansuotas naudojimas (poveikio aplinkai, lankytojams valdymas);
- visuomeninės sveikatos ir gerovės skatinimas;
- turizmo planavimas;
- objektyvi gamtos ir kultūros paveldo apsauga;
- pakankamas finansavimas.

Fiziniai, finansiniai, laiko ir atstumo apribojimai mažina vartotojų potencialą bei formuoja įvairių rekreacinių programų poreikį atitinkamoms rekreacinėms teritorijoms, todėl ir želdynų naudojimą reiktų analizuoti skirtingais hierarchiniais pjuviais (2 pav.):

- kiemo želdynai (sodai);
- kaimynijos želdynai (poilsio ir žaidimų aikštelės);
- rajono želdynai (poilsio parkai su sporto ir pramogų kompleksais);
- bendrosios miesto rekreacinės teritorijos (miesto parkai, kiti bendrai miestui svarbūs rekreaciniai objektai).

2 pav. Rekreacinių želdynų ir miesto teritorinių bendruomenių sąveika

Fig. 2. Interaction between territorial communities and green spaces

Suskirsčius rekreacines teritorijas pagal reikšmingumą ir išsiaiškinus socialinę paklausą, galima tirti kiekvieno jų turinio sudėtį (kokios rekreacinės funkcijos turėtų atsirasti, kokie želdiniai ir pan.).

Rekreacinių želdynų stebėjimo metodą taiko įvairūs užsienio specialistai, jis itin populiarus JAV ir Skandinavijos šalyse. Žinoma, tokie stebėjimai reikalauja nemažų finansinių ir laiko resursų, tačiau leidžia susidaryti daug tikslesnį vaizdą. Pavyzdžiui, švedų mokslininkai, tyrinėjantys rekreacinių želdynų įtaką žmonių sveikatai (pvz., A. M. Berggren-Bärring, P. Grahn, U. A. Stigsdotter ir kt.), pastebėjo, jog labiausiai lankomos žaliosios rekreacinės teritorijos yra dviejų dydžių: 1–5 ha ir 10–15 ha, tačiau labai svarbia apsilankymų dažnumo sąlyga jie laiko <50 m atstumą iki jų – padidėjus atstumui rekreacinių želdynų lankomumas žymiai sumažėja, o perkopus 1 km atstumą apsilankymai žaliosiose erdvėse atidedami savaitgaliui (Grahn, Stigsdotter 2003). Taigi, rekreacinių teritorijų kaimynystė ir greitas pasiekiamumas yra labai svarbu.

Rekreacinių teritorijų fizinis prieinamumas ir normavimas

Europos aplinkosaugos agentūra (*European Environment Agency*), Regioninės politikos generalinis direktoratas (*DG Regional Policy*) ir Italijos nacionalinis statistikos institutas (*Italian Istituto Nazionale di Statistica (ISTAT)*) prieinamumą apibrėžia kaip galimybę pasiekti objektą pėsčiomis per 15 minučių. Tai gali būti apytikriai 500 metrų kelio pėsčiomis pagyvenusiam žmogui, o tiesia linija tai būtų apie 300 metrų.

K. Jakovlevo-Mateckio, L. Dringelio ir D. Dimindavičiūtės pateiktų Lietuvos miestų želdynų urbanistinių normų sudarymo principų ir pasiūlymų pagrindu (Jakovlevas-Mateckis *et al.* 2007) 2007 m. buvo priimtas pirmasis Lietuvos Respublikos želdynų įstatymas (iki 1990 m. ir vėliau buvo remiamasi buvusiomis sąjunginėmis normomis) (Lietuvos... 2007). Mokslininkai padarė didelį įdirbį klasifikuodami želdynus, nustatydami minimalius plotus bei pasiekiamumo spindulius. Želdyno įstatyme apibrėžta želdynų klasifikacija į atskiruosius ir priklausomuosius želdynus, kurie savo ruožtu pagal paskirtį skirstomi į 4 kategorijas, iš kurių šįkart kalbame apie rekreacinės paskirties želdynus (parkus, miesto sodus, skverus, žaliąsias juostas ir kt. poilsiui skirtus želdynus, toliau RŽ – aut. past.). Visgi rekreacinė žmonių veikla yra labai dinamiškas reiškinys ir jis vyksta ne tik tam skirtose teritorijose. Be to, želdynų planavimo įstatymai bei normos orientuoti į naujai kuriamų teritorijų formavimą. Verta būtų patikrinti, kiek įstatymuose reglamentuoti dabartiniai RŽ plotai, pasiekiamumo spinduliai sutampa su esama padėtimi šalies

miestuose, miesteliuose bei kurortuose, ir sukurti teisinės prielaidas esamiems trūkumams pašalinti. Šiandien taip aktualios būstų renovacijos problemos fone reiktų praplėsti gyvenimo kokybės gerinimo supratimą, neapsiribojant daugiabučių sienų šildymu, stengtis gyvenamosios aplinkos trūkumus šalinti kompleksiskai, didelį dėmesį skiriant būtent rekreacinės aplinkos kūrimui ir atnaujinimui (atskirųjų RT formavimas, rekreacinių išteklių kokybės gerinimais ir t. t.).

Kaip pavyzdį galima būtų pateikti tvariojo urbanizmo idėjomis grįstą Vaubano rajono Freiburgo mieste, Vokietijoje, atgaivinimo projektą (3, 4 pav.). Šiuo atveju teritorinių bendruomenių iniciatyva ir pilietiškumas tampa svarbiausia sąlyga naujai gyvenamosios aplinkos regeneracijai bei pridėtinei vertei sukurti.

Miesto rekreacinių teritorijų efektyvios programos modeliavimas: tinkamos rekreacinės patirties kūrimas

Istoriškai miesto rekreacinė sistema dažnai suvokiama kaip socialinis įrankis, skirtas kontroliuoti ir veikti visuomenei (5 pav.), o miesto rekreacinės teritorijos – kaip platforma, skirta pasireikšti žmogaus prigimtiniai teisei į poilsį ir ma-

lonumą palaikyti harmoniją su savimi, aplinka ir gamta. Rekreacinė miesto sistema ir jos funkcinė kaita priklauso nuo visuomenės vertybių kaitos.

Rekreacijos kaip socialinio įrankio samprata yra žinoma jau nuo antikos laikų. Tai ypač ryškiai atsiskleidė senovės Romoje, kai masinis laisvalaikio ir poilsio organizavimas buvo sąmoningai valdžios atstovų naudojamas kaip priemonė, skirta sukontroliuoti milžiniškai imperijos teritorijai, o išpūdingi rekreaciniai objektai duodavo impulsą tolesnei miestų plėtrai (1 pav.). Valdžia suvokė, jog visuomenės laimės ir pasitenkinimo gyvenimu būseną yra stabilios ir efektyvios valstybės pagrindas.

Rekreacija yra sudėtinė laisvalaikio dalis ir kartais gali būti visiškai su juo sutapatinama, kai laisvalaikio praleidimo forma atitinka būtinausias esmines rekreacijos sąlygas:

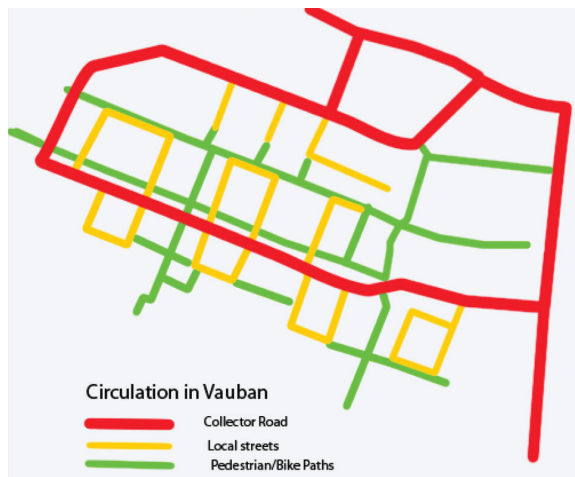
- fizinių jėgų atkūrimą;
- psichinių jėgų atkūrimą;
- įvairiapusį asmenybės vystymąsi.

Tradicškai vertinant, laisvalaikis suvokiamas kaip laisvas nuo socialinių įsipareigojimų laikas, bet vis populiareesnė yra laisvalaikio kaip sąmonės būsenos samprata.

3 pav. Vaubano rajono kaimynystės schema. Suplanuotos žaliosios jungtys su upės pakrante

Fig. 3. Scheme of Vauban community district. New green links are planned to connect the waterfront of the river

4 pav. Vaubano rajonui pritaikyta žaliojo transporto schema

Fig. 4. Scheme of green transportation adapted to Vauban district

5 pav. Circus Maximus – vaizdas nuo Palatino kalvos, 2006 m. (aut. Greg O’Beirne). Šio stadiono populiarumas veikė aplinkinių teritorijų plėtrą: pats stadionas buvo ne kartą plečiamas, siekiant pritraukti kuo daugiau žiūrovų

Fig.5. Circus Maximus – view form Palatin hill, 2006 (auth. Greg O’Beirne). The popularity if this stadium affected development of surrounding territories: stadium itself has been expanded several times in order to attract more spectators

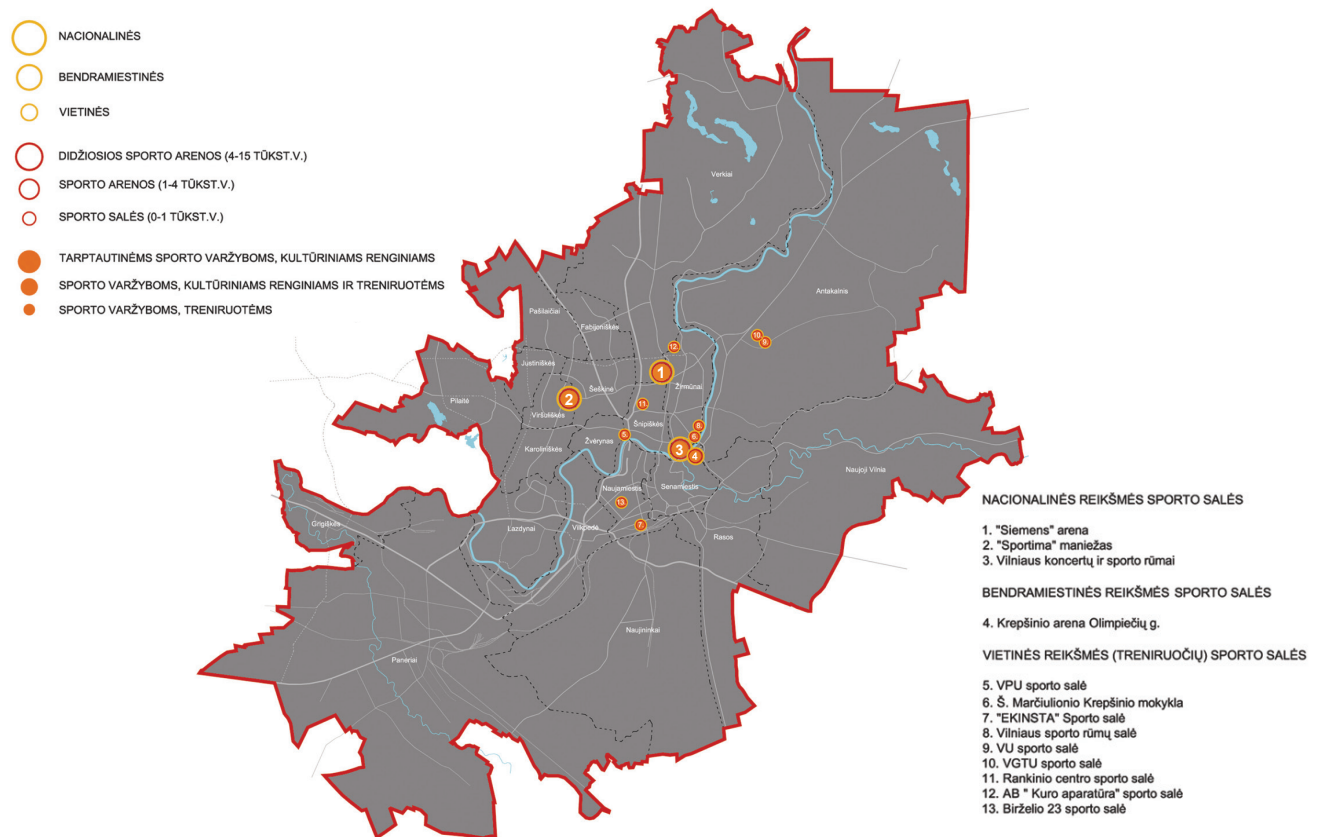
Daugelis įvairių sričių specialistų, tyrinėjančių rekreaciją, jos organizavimą, turizmą ir t. t., vartoja sąvoką „laisvalaikio patirtis“ (angl. *leisure experience*) (Lee 1999). Juos vienija idėja, jog be to, kad turėtų sudaryti rekreacines galimybes, profesionalai taip pat turėtų daugiau dėmesio skirti laisvalaikio patirčiai palengvinti ir pagerinti. Taigi, rekreacinių teritorijų prieinamumas, kokybė, kraštovaizdžio formavimas ir įvairuojantis rekreacinis turinys yra būtinos sąlygos efektyviai rekreacijai pasireikšti. Tai, jog faktinis rekreacinių teritorijų egzistavimas dar neužtikrina jų naudojimo efektyvumo ir lankomumo, matyti ir iš savo šalies pavyzdžio (pvz., didelis žaliųjų miesto plotų ir įrengtų želdynų skirtumo rodiklis įvairiuose Lietuvos miestuose).

Kalbant apie rekreacinių teritorijų turinį (formuojamą rekreacinių funkcijų programą), vertėtų didelį dėmesį skirti žmonių sveikatinimui, vaikų žaidimų aikštelių diegimui bei aktyvios ir sportinės rekreacijos skatinimui.

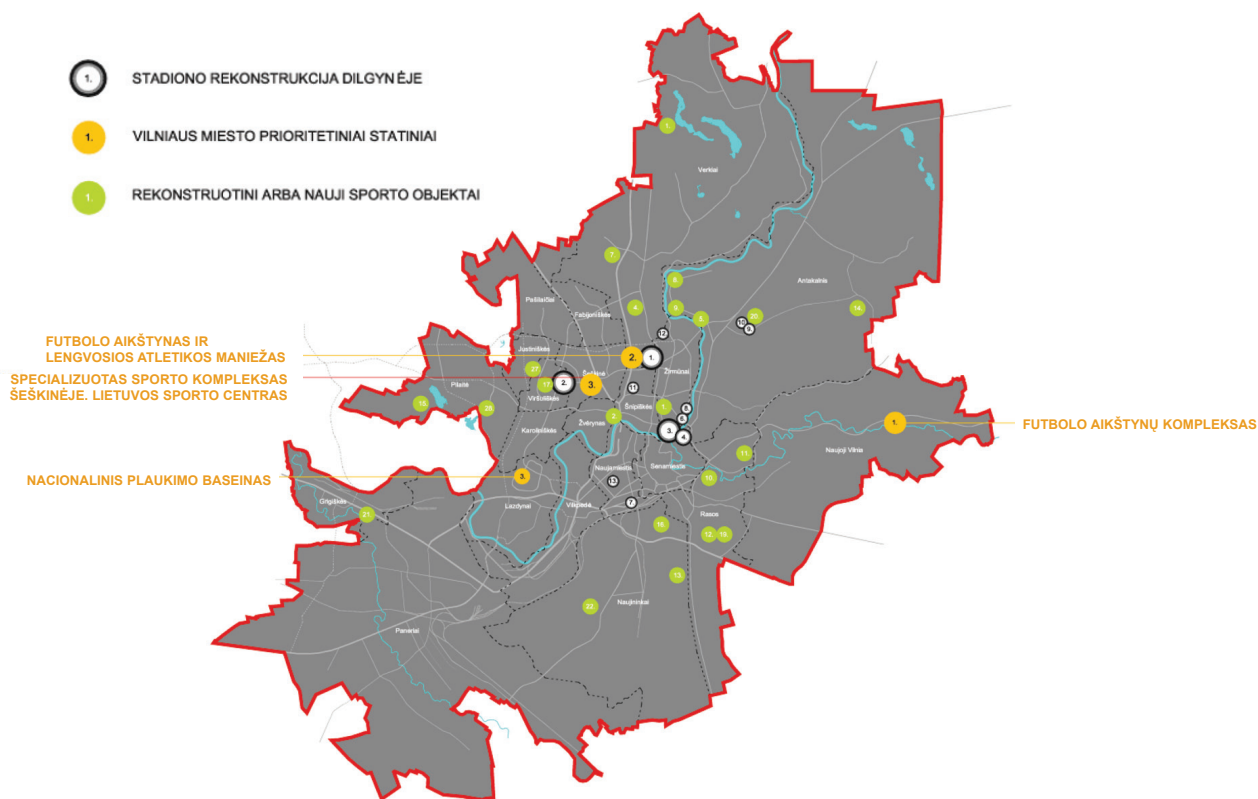
Pagal visuomenės išsitraukimą į sporto veiklą Lietuvą galima priskirti prie atsiliekančių Europos šalių. 30–50 % Skandinavijos ir Centrinės Europos šalių gyventojų lankosi sporto klubuose, Lietuvoje šis rodiklis, įvairiais duomenimis, nesiekia 10 %. Tai daugiausia priklauso nuo finansinio sporto objekto (ne)prieinamumo, tačiau sporto objektų trūkumą įvardija įvairių sporto federacijų atstovai.

Remiantis Europos Komisijos užsakymu Eurobarometro 2004 m. atliktu tyrimu „ES piliečių požiūris į sportą“, Lietuvoje visiškai nesportavo ir nesimankštino 48 % gyventojų ir pagal sportuojančių gyventojų rodiklį Lietuva yra tik 21 vietoje tarp kitų Europos Sąjungos valstybių narių. Tik 8,7 % šalies gyventojų nurodė dalyvaujantys organizuotoje sporto veikloje, o Europos Sąjungos valstybių narių vidurkis buvo 17,3 %. Lietuvos gyventojų fizinis aktyvumas yra kur kas mažesnis negu Suomijos, Olandijos, Danijos. Suaugusių Lietuvos žmonių gyvenimo tyrimų duomenimis (Kauno medicinos universiteto 1994–2006 m. duomenys), 2006 m. Lietuvoje laisvalaikio bent 30 min. keturias ir daugiau dienų per savaitę sportuojančių žmonių buvo tik 23 %. Akivaizdu, jog sportinę rekreaciją reikia atgaivinti ir skatinti numatant tam skirtas teritorijas bei diegiant *viešojo naudojimo* sportinės rekreacijos objektus, pritaikyti žaliąsias jungtis aktyviam judėjimui ir didinti rekreacinių teritorijų patrauklumą informacinėmis priemonėmis (6, 7 pav.).

Mūsų gyvenimo įpročius, poilsio kultūrą formuoja mūsų aplinka, kurią patys kuriame. Miesto planuotojai, mokslininkai, tyrėjai gali suformuoti ir primesti neva teisingo gyvenimo būdo principus, tačiau be visuomenės balso – teritorinių bendruomenių iniciatyvų ir dalyvavimo – tikėtis puikaus rezultato būtų naivu.

6 pav. Vilniaus miesto sporto objektų esamos situacijos schema
Fig. 6. Scheme of existing sport complexes in Vilnius city

7 pav. Vilniaus miesto sporto objektų galimos plėtros schema

Fig. 7. Proposal scheme for development of sport complexes in Vilnius city

Apibendrinimai

1. Pastaruoju metu vis aktyviau reiškiasi tam tikrų miesto teritorijų visuomenės grupių iniciatyvos, kurios gina savo teritorinės raidos interesus ir jiems atstovauja. Ši tendencija galėtų įgauti sisteminių požymių ir virsti vietinių teritorinių bendruomenių tinklu, kuris, viena vertus, tolygiau ir tiksliau atstovautų visos miesto bendruomenės interesams, o kita vertus, veiktų kaip įrankis, lokalizuojantis urbanistinius, socialinius, ekonominius procesus, skatinantis vietinių centrų gyvybingumą ir efektyvumą, o tai didintų gyvenimo kokybę ir visavertiškumą.
2. Efektyviai veikiančios rekreacinės teritorijos turi labai didelę įtaką gyventojų sveikatai, jų poilsio kokybei; padeda socialiniams ryšiams pasireikšti ir plėtotis; didina teritorijų patrauklumą ekonominiu ir kultūriniu aspektu. Norint tai pasiekti, būtina formuoti rekreacinių teritorijų funkcinę programą atsižvelgiant į teritorinių bendruomenių poreikius.
3. Norint išplėtoti efektyviai veikiančią miesto rekreacijos sistemą, reikia iširti pagrindinius jos struktūrinius komponentus:
 - būtina išsiaiškinti jos vartotojų (rekreantų) poreikius;

- atlikti esamų rekreacinių išteklių stebėjimo, būklės ir kokybės nustatymo bei planavimo tyrimus;
- iširti, kaip šie komponentai sąveikauja tarpusavyje ir kaip rekreacinė aplinka veikia visą miesto struktūrą.

4. Trūksta kokybinių tyrimų, nagrinėjančių teritorijų vystymosi efektyvumą, kuri įmanoma nustatyti ir patikrinti tik įvertinus labai svarbų visos miesto sistemos dalies – gyventojų – nuomonę bei tikruosius poreikius.
5. Miesto želdynų sistemos planavimo ir klasifikavimo įstatymai bei normos galėtų tapti pagrindu formuojant ir visą miesto rekreacijos sistemą, kurios struktūroje kraštovaizdio elementai sudaro svarbiausią dalį.
6. Būtina atkreipti dėmesį ne tik į naujai formuojamų teritorijų rekreacinį potencialą, bet ir sudaryti teises prielaidas esamoms teritorijoms atgaivinti, sukuriant naujos kokybės rekreacines teritorijas. Būstų renovacijos programos turėtų apimti šias problemas ir padėti spręsti gyvenamosios aplinkos kokybės gerinimo klausimus kompleksiskai.
7. Formuojant RT turinį (rekreacinių funkcijų programą), vertėtų didesnę dėmesį skirti žmonių sveikatinimui, vaikų žaidimų aikštelių diegimui bei aktyvios ir sportinės rekreacijos skatinimui.

Literatūra

- Bučas, J. 2007. Miesto įvaizdis naujo požiūrio į apsaugą ir plėtrą kontekste, iš *Pažangioji statyba. Konferencijos pranešimų medžiaga*. Kaunas, 204–212.
- Burinskienė, M.; Rudzkiene, V. 2006. Želdynų įtaka gyvenimo kokybei ir būsto kainai Vilniuje, *Urbanistika ir architektūra* 30(1): 31–37.
- Coley, R.; Kuo, F.; Sullivan, W. 1997. Where does community grow? The social context created by nature in urban housing planning, *Environ. Behav* 29: 468–494. doi:10.1177/001391659702900402
- Conway, H. 2000. Parks and People: the social functions, in Wondstra, J.; Fieldhouse, K. (Eds.). *The Regeneration of Public Parks*. Wageningen, 129–138.
- Deveikis, S.; Burinskienė, M. 2006. Tarptautinės konferencijos „Parkas mieste – socialinis ekonominis veiksnys“ rezoliucija, *Urbanistika ir architektūra* 30(1): 75.
- Dringelis, L. 1980. Trumpalaikio poilsio sąlygos besivystančiuose Lietuvos TSR miestuose, *Lietuvos TSR architektūros klausimai*.
- Druskininkų miesto bendrasis planas*. 1997. VGTU teritorijų planavimo institutas (vad. S. Čerėškevičius). Vilnius.
- Jakaitis, J. 2005. Miesto architektūros savitumas kaip architektūros ir visuomenės sąveikos rezultatas, *Urbanistika ir architektūra* 30(4): 191–202.
- Jakovlevas-Mateckis, K. 2005. Miesto raida ir želdynų socialinis vaidmuo, iš *Parkas mieste – socialinis ir ekonominis veiksnys: tarptautinės konferencijos medžiaga*, 15–25. Vilnius.
- Jakovlevas-Mateckis, K. 2006. Miesto želdynų problemos ir jų socialinė paskirtis, *Urbanistika ir architektūra* 30(1): 3–14.
- Jakovlevas-Mateckis, K.; Dringelis, L.; Dimindavičiūtė, D. 2008. Lietuvos miestų želdynų urbanistinių normų sudarymo principai ir pasiūlymai, *Urbanistika ir architektūra* 31(2): 108–117.
- Grahn, P.; Stigsdotter, U. A. 2003. Landscape planning and stress, *Urban Forestry & Urban Greening* 2(1): 1–18. doi:10.1078/1618-8667-00019
- Gražulevičiūtė-Vileniškė, I. 2010. Želdyno įtaka miesto centro aplinkai: Taikos sodų Šefilde atvejis, *Miestų želdynų formavimas* 7: 73–80.
- Lee, Y. 1999. Research update: How do individuals experience leisure?, *Parks and Recreation* 32(2): 40–46.
- Lietuvos Respublikos želdynų įstatymas. 2007. *Žin.*, Nr. 80-32. Nacionalinė darnaus vystymosi strategija. 2002. LR Vyriausybė. Vilnius.
- Park, E. R. 1952. *Human Communities: the City and Human Ecology*. The Free Press. New York.
- Samalavičius, A. 2009. Viešosios erdvės ir urbanistinė plėtra, iš III Urbanistinis forumas „Būsto modernizavimas: nuo pastato remonto iki miesto at(si)naujinimo“: pranešimų medžiaga. Lietuvos Respublikos aplinkos medžiaga. Vilnius, 32.
- Stauskas, V. 2006. Miestų žaliosios erdvės socialinių ir ekonominių interesų balanso aspektu, *Urbanistika ir architektūra* 30(1): 15–18.
- Šarlauskienė, A. 2009. Bendruomenių vaidmuo regiono vystymo problemų sprendime: Pilaitės bendruomenės patirtis, iš *Mokslinės-praktinės konferencijos „Vilniaus vakariniai paribiai. Gamtos ir kultūros paveldas. Teritorijos vystymo gairės“ pranešimų medžiaga*. Vilnius, p. 92.
- Tönnies, F. 2001. *Community and Civil Society*. Cambridge University Press.
- Vanagas, J. 2003. *Miesto teorija*. Vilnius: VDA leidykla. 17 p.
- Vanagas, J. 2008. *Urbanistikos pagrindai*. Vilnius: Technika. doi:10.3846/982-S
- Vrubliauskas, D. 2005. Miestų bendruomenių vaidmuo tausojant istorinės aplinkos savitumą, *Urbanistika ir architektūra* 29 (1 priedas): 33–36.
- Wirth, L. 1938. Urbanism as a Way of Life, *American Journal of Sociology* 44: 1–23. doi:10.1086/217913
- Wood, Ph.; Landry, Ch. 2008. *The Intercultural City. Planning for Diversity Advantage*. London: Earthscan.

URBAN TERRITORIAL COMMUNITIES AND THEIR INFLUENCE FORMING URBAN RECREATIONAL TERRITORIES

I. Urbonaitė

Abstract

Town green areas are very important elements of urban structure, it is used for leisure, recreation, building social relations. Their importance is measured not only from ecological point of view, but also from estetical and economical.

It is important to understand, not only how recreation system influences the surrounding environment, but also what should it be to meet urban territorial communities needs.

Keywords: recreation, green recreational areas, system of urban green areas, urban territorial communities, social needs, leisure.